

**МИСИЈАТА НА АПОСТОЛОТ ПАВЛЕ
КАКО ПОЧЕТОК НА ХРИСТИЈАНСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА**

Драган Зајковски
Институт за национална историја, Скопје, Македонија

Key words: early Christianity, Macedonia, Apostle, Paul, Lydia, Philippi, Salonica, Beroia, Eraphroditus, Aristarchus.

Summary: The beginning of Christianity in Macedonia was in the middle of 1st century. It's dedicated to Apostle Paul's missionary. The New Testament scripts proclaimed that Paul was the first Christian missionary who, in the 50's of the first century AD, came to Macedonia, preaching. He was in Macedonia three times converting a large number of Macedonian population to Christianity. Lydia was the first woman in Macedonia that accepted the Christian faith.

In the following period, Paul's mission had a big success in every Macedonian city he visited. Due to his mission, there were Christian municipalities created in several Macedonian cities: Philippi, Salonica and Beroia. Those are, however, the first Christian municipalities in Europe which, in a short period of time, grew into powerful communities not only in Macedonia, but much farther away.

Македонија во античкиот период имала исклучително важна географска положба. Низ нејзината територија се вкрстувале важни комуникациски врски, кои ги поврзувале земјите од Источниот Медитеран и Мала Азија со земјите од Јадранот, јужна и средна Европа. Тука пред сè треба да се спомене Via Egnatia, која била една од најважните сообраќајници во римската држава и која во еден голем дел минувала низ македонска територија. Македонија – географски, културно и во секаков друг поглед – имала важна улога како мост меѓу Апенинскиот Полуостров и Мала Азија. Затоа, воопшто, не треба да изненадува фактот што првите почетоци на христијанството на европско тло се токму на македонска почва.

Ширењето на христијанството на територијата на Македонија започнало многу рано, уште во средината на I в. од н.е. и тоа е тесно

поврзано со мисионерската дејност на апостолот Павле. Имено, со цел да го проповеда и рашири христијанството, не само меѓу Хебреите, туку и меѓу паганите, Павле презел три мисионерски патувања посетувајќи повеќе градови во Мала Азија, во Македонија и во Грција.¹ Токму мисионерските патувања на апостолот Павле како почеток на ширењето на христијанството во Македонија се предмет на интерес на овој труд.

Првата посета на Македонија, апостолот Павле, ја остварил за време на неговото второ мисионерско патување.² Упатувајќи се во внатрешноста на Мала Азија, по патот посетувајќи ги христијанските општини основани за време на неговото прво патување³, апостолот пристигнал во градот Александрија во Троада⁴ каде се запознал со идниот евангелист Лука. Според новозаветниот текст насловен како „Делата на светите апостоли“ за чиј автор се смета евангелистот и апостолот Лука, во Александрија во Троада „во текот на ноќта, Павле имаше видение: еден Македонец стоеше пред него и го молеше: Дојди во Македонија и помогни ни.“ (Делата 16, 9-10) Ако ги изземеме митските елементи карактеристични за библиските текстови, сметам дека оваа епизода упатува на претпоставката дека апостолот Павле во Александрија во Троада, од тамошните трговци – Хебреи, имал прилика поконкретно да се запознае со податокот дека во неколку македонски градови имало поголеми хебрејски заедници – финансиски моќни и политички влијателни – меѓу чии припадници можеби имало и извесен број на христијани конвертити.⁵ Токму затоа, апостолот,

¹ Делата 20-21. Според Еузебиј Кесариски освен апостолот Павле, на Балканскиот Полуостров христијанството го проповедал и апостолот Андреј без притоа да прецизира за кои земји од Балканот се работи. (Eusebius, Historia Ecclesiastica, III, I, 1) Овој податок се сретнува само кај Еузебиј и не е потврден во ниту еден друг извор. Оттука тој во современата наука е отфрлен како неавтентичен и погрешен.

² Второто мисионерско патување на апостолот Павле Ф.К. Лукман (Лукман, 1983: 45) го датира во 51 – 52 г., П.Малицки (Малицки, 1994: 57) во 51 – 54/55 г., Целестин Томиќ во (Томиќ, 1986: 76) во 49 – 53 г., а В Харингтон (Harrington, 1983: 125) истото го датира во 49 – 52 година.

³ Според П.Малицки (Малицки, 1994: 50) првото мисионерско патување на Павле се датира во 45/46 - најдоцна 51 г., според В.Харингтон (Harrington, 1983: 115) во 45-49 г., според Целестин Томиќ (Томиќ, 1986: 86) во 46 - 49 година.

⁴ Градот Александрија во Троада се наоѓал на околу 25 km јужно од Троја.

⁵ До одржувањето на Првиот апостолски собор, приближно околу 49 година, христијанското учење било проповедано и било ширено најмногу меѓу Хебреите. Оттука, во периодот пред доаѓањето на апостолот Павле во

решил од Мала Азија да се упати на европско тло, во Македонија, претпоставувајќи дека ќе има успех во проповедањето на христовото учење сред хебрејските заедници во македонските градови. Како што соопштуваат „Делата на светите апостоли“, веднаш по наведеното провидение, апостолот Павле со своите соработници Сила, Тимотеј и Лука, од Троида преку островот Самотраке се упатиле во Македонија. (Делата 16, 11)

Пристигнувајќи, најпрво, во пристаништето Неаполис заминале кон македонскиот град Филипи. Поаѓајќи од овој податок, во науката, со полно право се смета дека Македонија е првата европска земја што ја посетил апостолот Павле и истовремено првата европска земја каде што се проширило христовото учење. Она што сè уште предизвикува полемика е прашањето околу прецизното датирање на првата мисионерска посета на апостолот Павле во Македонија. Па така, таа, најрано се датира од страна на македонскиот теолог Ацо Гиревски во 49 – 50 година (Гиревски, 2003: 6) или, пак, кон крајот на 49 година според авторите на „Историјата на македонскиот народ“ - прв том. (Историја, 2000: 213) Приближно исто датирање дава и грчкиот историчар Апостолос Е.Вакалопулос (Vasalopoulos, 1963: 17), кој смета дека Павле прв пат ја посетил Македонија во 50 година. Наспроти нив, Ѓорѓи Поп – Атанасов (Поп – Атанасов, 1995: 105) вели дека „мисионерското патување на Павле во Македонија започнало во 51 год. и завршило во 54 год., при што во текот на тие години апостолот (освен Македонија, м.з.) посетил и некои грчки градови, каде што, исто така, биле основани христијански црковни општини”.

Наспроти полемиката околу датирањето, во науката постои неподелено мислење за брзиот успех што го имал Павле во проповедањето на христијанството за време на неговата посета во Македонија. Уште во првите денови од неговото доаѓање во Филипи⁶, апостолот, со своите проповеди, успеал да преобрати во христовата

Македонија, токму меѓу хебрејското население во македонските градови треба да се бараат првите конвертити христијани.

⁶ Градот Филипи се наоѓал околу 15 – 17 км. оддалеченост од Неапол. Градот се наоѓал во подножјето на Пангајските Планини и бил основан од страна на македонскиот крал Филип II во 356 г. по кого бил именуван. Со текот на времето станал средиште на жива културна, религиозна и трговска дејност. Ова пред сè се должело на неговата извонредно добра местоположба благодарение на која низ него минувале сите поважни патишта што го пресекувале Балканскиот Полуостров, вклучувајќи ја и Via Egnatia. (Поп – Атанасов, 1995: 106)

вера повеќе жители на градот.⁷ Во овој контекст важно е да се напомене дека првите проповеди ги одржал надвор од градот крај блиската река каде што локалните жители имале обичај да излегуваат на молитва (Делата 16, 13). Ако се знае податокот дека еден од важните култови во религијата на античките Македонци бил култот кон реката на која редовно и се принесувале жртви⁸ може со голема веројатност да се претпостави дека првите слушатели на проповедите на апостолот Павле биле пред сè Македонци, кои според својата религиска практика имале обичај да излегуваат надвор од градот со цел да се молат и да принесуваат жртви кај реката.⁹

Според библиската традиција, прв, кој, на тлото на Македонија, го прифатил христијанството била жена по име Лидија, која во Филипи продавала црвени ткаенини, а била по потекло од малоазиската македонска колонија Тиатир.¹⁰ Таа заедно со целото нејзино семејство се покрстила и им понудила сместување на апостолот и на неговите соработници. Меѓу останатите Македонци, жители на Филипи, кои го прифатиле христовото учење, пред сè, како резултат на проповедите на Павле, била и една робинка, која работела како гатачка носејќи им на нејзините господари големи приходи, враќајќи (Делата 16, 11–15). Големiot успех во проповедањето на христијанството меѓу жителите на Филипи и пред сè големiot број покрстени Македонци не можело да остане незабележано од локалната римска власт. Властите поттикнати од фанатизираните пагански верници, а пред сè плашејќи се за сопствените интереси наредиле да

⁷ Кај Ц. Томиќ се среќава податокот дека во Филипи имало мала хебрејска заедница. (Томиќ, 1982: 244) Сепак, оваа претпоставка не може да се потврди со нарративни, ниту, пак, врз основа на археолошки извори. Освен тоа малку е веројатно да се претпостави доколку во градот навистина постоела макар и мала по број хебрејска заедница дека авторот на Делата на светите апостоли ќе заборавел да го соопшти тоа.

⁸ Херодот соопштува дека реките од страна на античките Македонци биле почитувани како божества при што тие редовно и принесувале жртва на реката спасителка. (Herodot, VIII, 138)

⁹ Во антиката постоеле три вида на жртви и тоа крвни, течни и мирисни. Во конкретниот случај се работи за принесување на течна жртва т.н. libatio. Други такви примери се жртвувањето на Александар Македонски на реката Истрос (денешен Дунав) (Arrian, Anabasis, I, 4, 5), потоа жртвата леанка излеана од златна чаша од клунот на бродот на реките Хидасп, Акесине и Инд. (Arrian, Indike, XVII, 11; Arrian, Anabasis, VI, 3, 1)

¹⁰ Градот Тиатир (Thyatira) или денешен Акхисар бил македонска колонија формирана во 290 г. пр. Ис.Хр. од страна на Селеук I Никатор (312–281). (Strabo, XIII, 4)

бидат уапсени Павле и неговиот соработник Сила. Меѓутоа, веќе наредниот ден, тие биле пуштени на слобода благодарјќи на тоа што Павле имал римско граѓанско право и оттука уживал извесни привилегии при евентуални апсења и истражни постапки.

Во контекст на нивниот краток престој во локалниот затвор, интересен е податокот содржан во „Делата на светите апостоли“, кој вели дека за време на нивниот престој, Павле и Сила, успеале да ги покрстат, не само затворениците, туку и стражарот што бил задолжен да ги чува. Тој дури и ги повикал да дојдат во неговиот дом при што сите членови од неговото семејство биле покрстени и го прифатиле христовото учење. (Делата 16, 16–40).

Од сето ова, содржано во „Делата на светите апостоли“, произлегува дека христијанската вера, за релативно краток период, била прифатена од значителен број Македонци, граѓани на Филипи. Во градот била формирана христијанска општина – прва во Европа – основана лично од апостолот Павле. Тој во посланието до филипјаните соопштува дека истата имала востановено вообичаена црковна хиерархија на чело со епископ (Филипјаните 1, 1). Според мислењето на рускиот историчар Алексеј Петрович Лебедев (Лебедев, 2002: 61), сведоштвото за постоењето на епископ во градот Филипи е аргумент повеќе во прилог на тезата дека тамошната црковна општина имала значително голем број на членови. Тој смета дека една од карактеристиките на христијанската Црква во II и III век е тоа што единствено во градовите со бројна христијанска заедница имало епископи, што, всушност, било случај и со општината во Филипи.

Според мислењето на македонските теолози Ѓорѓи Поп – Атанасов (Поп – Атанасов, 1995: 110–111) и Ацо Гиревски (Гиревски, 2003: 11) за прв раководител т.е. епископ на црковната општина во Филипи бил поставен евангелистот Лука, кој по заминувањето на апостолот Павле за Солун, извесно време, останал во Филипи продолжувајќи со својата мисионерска дејност во градот. Ваквото тврдење го аргументираат повикувајќи се на текстот од „Делата на светите апостоли“, во делот од крајот на шеснаесеттата па сè до дваесеттата глава (Делата 16–20). Имено, до пристигнувањето во Филипи, авторот на текстот – Лука, раскажува во прво лице множина, а по заминувањето на Павле, Сила и Тимотеј за Солун расказот од прво поминува во трето лице множина што од страна на македонските теолози се зема како аргумент дека авторот, т.е. евангелистот Лука не учествувал во понатамошното патување во другите македонски градови туку останал да ја надгледува и да раководи со христијанската општина во Филипи. Сепак, оваа претпоставка не е поткрепена со

други изворни податоци и оттука сметам дека треба да се земе со голема доза на претпазливост. Освен тоа, малку или воопшто не е веројатно дека Павле во своето послание до филипјаните би заборавил да го спомне Лука, доколку тој навистина бил нивниот прв епископ.

Она што новозаветните текстови со сигурност го потврдуваат е фактот дека Епафродит е првиот епископ на црковната општина во Филипи. Тој во посланието на Павле до филипјаните експлицитно е наведен како епископ на Филипи, а во контекст на неговата посета на апостолот кој бил заточен во Рим каде што го чекал судењето.¹¹ Во посланието до филипјаните, Павле, меѓу другото, им благодарил за нивната ревност во верата како и за поддршката и помошта кои му ја давале. (Филипјаните 4, 14–23) Анализирајќи го овој дел од посланието може да се претпостави дека откако разбрале дека апостолот Павле е заточен во Рим, филипјаните веднаш го испратиле својот епископ Епафродит во посета на Рим, при што по него испратиле и соодветна материјална помош за апостолот. (Филипјаните 4, 16).

По престојот и проповедањето во Филипи, апостолот Павле, Сила и Тимотеј заминале за Солун каде што имало голема хебрејска заедница и каде повторно со успех го проповедале христијанското учење. На патот за Солун, тие ги посетиле градовите Амфипол и Аполонија.¹² Иако нема конкретни изворни податоци, сепак, може да се претпостави дека при посетата на овие градови, Павле, одржал проповеди при што најверојатно покрстил извесен засега непознат број на верници.

Пристигнувајќи во Солун, апостолот, најпрво, ги започнал своите проповеди меѓу локалните Хебреи, кои биле во голем број, и според тоа претставувале силна заедница во градот.¹³ Меѓутоа, Павле не се ограничил само на проповед во локалната хебрејска заедница, туку,

¹¹ Филипјаните 2, 25 – 30; Ibidem, 4, 18. Може да се претпостави дека апостолот ја искористил посетата на Епафродит и по него го испратил своето послание до црковната заедница во Филипи. (Поп – Атанасов, 1995: 112.)

¹² Градот Аполонија (Apollonia) што го посетил Павле заедно со своите соработници се наоѓал во Македонија на патот Via Egnatia меѓу Амфипол и Солун. Во антиката постоеле повеќе градови кои го носеле името Apollonia од кои најпозната, во тоа време, била грчката колонија Аполонија во Илирија (денешен Фиер, Албанија)

¹³ Уште во првите години по неговото основање во 316 г. пр. Ис.Хр. во Солун се населиле првите трговци од хебрејско потекло (Vasalopoulos, 1963: 9). Оваа, во почетокот, мала хебрејска заедница со текот на времето, се развивала и растела достигнувајќи го врвот на својата економска моќ во римскиот период кога Солун станал главна сообраќајница, каде се вкрстувале трговските врски од Мала Азија и Истокот со Европа и Рим.

напротив, според својата добро востановена практика, тој во христијанството преобратил и голем број друго, нехебрејско, македонско население, жители на Солун и од околината (Делата 17, 4; 1 Солунјаните 1, 9). Во овој контекст интересно е да се напомене мислењето на Ѓорѓи Поп – Атанасов (Поп – Атанасов, 1995: 119), кој смета дека апостолот Павле запознавајќи се со состојбите во хебрејската заедница во Солун сфатил дека Хебреите нема лесно да го прифатат христијанското учење и затоа ја насочил својата мисионерска дејност кон автохтоното македонско население. За кратко време во христијанските редови влегле многумина од Македонците, на тој начин поставувајќи ги основите на солунската христијанска општина. За нејзиниот македонски карактер говори и фактот што за прв нејзин епископ бил избран Аристарх, кој според етничкото потекло бил Македонец.¹⁴

Што се однесува до нејзината организациска поставеност таа уште од почетокот, била мошне добро уредена, така што станала образец за сите христијански општини во Македонија и Ахаја (1 Солунјаните 1, 7–8). Во овој контекст е и податокот кај Тертулијан кој вели „... *Proxima est tibi Achaia, habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, Thessalonike; si potes in Asiam tendere, habes Ephesum; si autem Italiae adiaces, habes Romam unde nobis quoque auctoritas praesto est.*“ (Tertullianus, De Praescriptione Haereticorum, XXXVI, 2)

Соочени со големата популарност на „новото“ учење и успешната мисионерска работа на Павле сред локалното население, фанатизираните Хебреи започнале со силна акција насочена против членовите на новоформираната христијанска заедница во Солун. Тие пред органите на локалната римска власт започнале да изнесуваат низа

¹⁴ Делата 27, 2. Новозаветните текстови соопштуваат дека Аристарх бил еден од најревносниите следбеници на апостолот Павле, кој го придружувал за време на неговите најтешки денови. Имено, Аристарх го придружувал апостолот Павле за време на неговото присилно патување за Рим каде што требало да биде суден. Во науката единствено полемика предизвикува прашањето во врска со неговата маченичка смрт. Имено, тој според црковната традиција маченички бил убиен за време на императорот Нерон (Историја, 2000: 215), податок кој поради недостатокот на друг изворен материјал треба да се земе со извесна доза на резерва. Од друга страна, пак, кај Вакалопулос се среќава податокот дека првите епископи во солунската христијанска општина биле Јасон, Секунд и Аристарх (Vasalopoulos, 1963: 18), а кај Г. Поп – Атанасов (Поп – Атанасов, 1995: 120) податок дека по смртта на Аристарх нов солунски епископ станал Гај без притоа да се наведе конкретниот извор или да се понудат аргументи кои упатуваат на ваквото тврдење.

невистини и клевети против Павле и Сила, но и против сите оние што го прифатиле христијанството. Токму поради големиот притисок од страна на хебрејската заедница, Павле, Сила и Тимотеј биле приморани да го напуштат градот и да заминат за Бер. (Делата 17, 5–10).

Како што соопштуваат изворните податоци, во Бер, како и во Солун, имало силна хебрејска заедница. Слично како во Солун, Павле и Сила своите први проповеди ги одржале во локалната синагога во Бер, со таа разлика што биле поблагородно примени од страна на локалните Хебреи. Освен припадниците на хебрејската заедница, христијанство примило и големо мнозинство нехебрејско паганско население, локални Македонци од Бер и околните места. (Делата 17, 11–12).

За успехот во проповедањето на христијанството и покрстувањето на големо мнозинство хебрејско и нехебрејско население во Бер набрзо разбрале властите во Солун. Особено вознемирени од ваквиот континуиран успех на апостолот Павле во ширењето на христијанството во овој дел од Македонија, биле локалните јудејски свештеници и хебрејските првенци од Солун. Стравувајќи дека истото може многу лесно да се случи и со Хебреите во Солун, тие со својата моќ и углед континуирано вршеле притисок врз локалната власт да преземе конкретна акција насочена против Павле и неговите најблиски соработници. Соочен со ваквиот силен притисок, а најверојатно плашејќи се и за својата лична безбедност, откако ги поставил на здрави основи новоформираниите христијански општини, апостолот Павле ја напуштил Македонија упатувајќи се во Грција. Набрзо по него во Грција заминале и неговите соработници Сила и Тимотеј. (Делата 17, 13–15).

Според податоците содржани во „Делата на светите апостоли“, апостолот Павле, за време на своето трето мисионерско патување¹⁵ на два пати, повторно, ја посетил Македонија. Овие две последни посети на Македонија датираат во периодот меѓу 56–58 година¹⁶ за време на кои апостолот, заедно со своите соработници Тимотеј и Ераст ги посетил христијанските заедници во Филипи, Солун и Бер, каде што,

¹⁵ Третото мисионерско патување на апостолот Павле, Харингтон (Harrington, 1983: 176) го датира 53-58 г., П. Малицки (Малицки, 1994: 98) во 55/56-58/59 г., а според Ц.Томиќ (Томиќ, 1982: 90) во 53–58 година.

¹⁶ Според авторите на првиот том на „Историјата на македонскиот народ“, второто патување на апостолот Павле во Македонија се датира во 56 г., а третото во 57 г. (Историја, 2000: 214). Наспроти нив, Георги Поп – Атанасов (Поп – Атанасов, 1995: 124) и Целестин Томиќ (Томиќ, 1982, 132) се на мислење дека второто патување треба да се датира во 57 година, а третото во 58 година.

може да се претпостави, егзистирале силни христијански заедници (Делата 19, 22). Впрочем и мотивот за неговиот втор престој во Македонија треба да се бара во неговата желба да ги посети отпорано формираните христијански општини во Македонија, со цел лично да се увери како тие функционираат и да им даде упатства и совет на тамошните христијански верници како да се справуваат со секојдневните проблеми.¹⁷ Со таа цел треба да се разберат и неговите две посланија упатени до христијанската општина во Солун и посланието упатено до христијаните во Филипи. Со самото тоа што апостолот Павле почувствувал потреба да им напише писма на христијаните во Солун и во Филипи може со голема веројатност да се претпостави дека христијанските општини во овие македонски градови за релативно кратко време прераснале во големи и моќни христијански заедници, со углед надалеку познат не само во Македонија туку и пошироко.¹⁸

Постоенето силни христијански црковни општини во Солун, Филипи и Бер, пред сè благодарение на мисијата на апостолот Павле, претставувало основа за брзо ширење на христијанството и во другите делови на Македонија. Новозаветните текстови (Римјаните 15, 25; 1 Коринтјаните 16, 1; 2 Коринтјаните 8,1), светоотечката литература (Polycarp, *Epistola Ad Phillippenses*, III, C), археолошките наоди и артефакти, како и житијата на христијанските маченици во и од Македонија, упатуваат на претпоставката дека, почнувајќи од втората половина на I век, во повеќе градови во Македонија почнале да егзистираат христијански општини.

Литература:

Vacalopoulos. Apostolos E. 1963. *A History of Thessaloniki*. Institute for Balkans Studies: Thessalonike.

Гиревски. Ацо. 2003. *Македонскиот превод на Библијата со посебен осврт врз неговата улога во современата мисија на црквата*. Докторска дисертација. Богословски факултет „Св.Климент Охридски“ – Скопје: Скопје.

Историја на македонскиот народ. 2000. Том први. ИНИ: Скопје.

¹⁷ За време на неговото трето патување во Македонија, која ја посетил на пропатување од Грција за Мала Азија, апостолот Павле бил придружуван од македонските христијани Сопатер, син на Пир од Бер, Аристарх и Секунд, христијани од Солун, а во придружбата на Павле биле уште и Гај од малоазиската Дерба, Тимотеј, како и Тихик и Трофим од Мала Азија. (Делата 20, 4–6).

¹⁸ Како што соопштуваат новозаветните текстови црковните општини во Македонија биле во состојба да испраќаат материјална помош во општината во Ерусалим. (Римјаните 15, 25; 1 Коринтјаните 16, 1; 2 Коринтјаните 8,1).

- Лебедев. Алексеј Петрович. 2002. *Свеиштенство древне васељенске цркве: од апостолских времена до X века*. Београд.
- Lukman. Franc Kvaser. 1983. *Kristusovi pričevalci - Martyres Christi*. Celje.
- Малички. Петър И. 1994. *История на християнската църква – първи период от основаването на църквата до тържеството ѝ при Константина Велики (34–313)*. Том първи. София.
- Поп – Атанасов. Горѓи. 1995. *Библијата за Македонија и Македонците*. Менора: Скопје.
- Polycarp. *Epistola ad Phillippenses*. Ed. Migne. 1894. *Patrologiae cursus completus. Series Graecae*. Paris.
- Свето Писмо (Библија). Нов Завет*. 1991. Скопје.
- Tertullianus. *De Praescriptione Haereticorum*. Ed. Migne. 1894. *Patrologiae cursus completus. Series Graecae*. Paris.
- Tomić. Celestin. 1982. *Savao Pavao, vrijeme, život i djelo apostola Pavla*. Zagreb.
- Tomić. Celestin. 1986. *Pristup Bibliji opći uvod u Sveto Pismo*. Zagreb.
- Harrington. Wilfrid J. 1983. *Uvod u Novi zavjet*. Zagreb.